

Piotr Kowolik

Organizacja czasu wolnego osób w złotej jesieni życia

Nauczyciel i Szkoła 2 (52), 143-151

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr KOWOLIK

Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hłonda
w Mysłowicach

Organizacja czasu wolnego osób w złotej jesieni życia

Słowa kluczowe

Starość, starzenie się, bieg życia zawodowego człowieka, adaptacja, reminiscencja zawodowa.

Streszczenie

Organizacja czasu wolnego osób w złotej jesieni życia

Na kartach tego opracowania Czytelnik zapozna się z pojęciem starości, starzenia się oraz podziałem biegu życia człowieka dorosłego na poszczególne okresy. Przejście człowieka na emeryturę oznacza zmianę charakteru i warunków jego aktywności. Okres starości i schyłku życia człowieka może być czasem radosnym i dającym szansę na określony rodzaj aktywności (sport, taniec, gimnastyka, podróże, Uniwersytety Trzeciego Wieku). W części końcowej zaprezentowano wyniki badań własnych przeprowadzonych na Śląsku w 2012 roku wśród 50 badanych.

Key words

Old age, ageing, the course of human life, adaptation, professional reminiscence.

Summary

The organization of free time in the autumn of one's life

In the pages of this paper, the reader will become acquainted with the concept of old age, ageing and division of one's life into particular periods. Retirement marks a change in the nature and conditions of one's activities. Old age and the autumn of life can be a joyful period and it provides the chance for specific types of activities (sport, dance, gymnastics, travelling and attending a University of the Third Age). The final part of the article presents the research results conducted with fifty subjects in Silesia in 2012.

Wprowadzenie

Kiedy rozpoczyna się starość? Na tak postawione pytanie Jan Szewieczek, ordynator oddziału geriatry Górnoszląskiego Centrum Medycznego w Katowicach stwierdza, że brak jednej definicji starości. Umownie życie człowieka podzielić można na trzy okresy:

- do 30 lat (okres rozwoju),
- od 31 do 59 lat (okres średni),
- od 60 lat i powyżej (wiek starszy).

Czasem wyodrębniamy jeszcze – wiek sędziwy, który rozpoczyna się po 90-tcu. Ludzie po 60-tcu, to ludzie starsi, nie powinni się czuć urażeni. Różnie z tym bywa. Relacja między wiekiem kalendarzowym, a biologicznym nie jest równoważna. Są osoby starsze, które skończyły 70-80 lat, a czują się młodo, można zaliczyć ich do wieku średniego.

Starzenie się jest jednym z etapów rozwoju osobniczego, polegającym na zachodzących wraz z wiekiem zmianach morfologicznych i czynnościowych, prowadzących do stopniowego ograniczenia możliwości adaptacyjnych ustroju¹.

Starość – okres życia obejmujący lata po wieku dojrzałym, schyłek życia, stare lata, wiek podeszły, sędziwy, złoty wiek życia.

Bieg życia człowieka i jego podziały

Włodzimierz Szewczuk dokonał podziału biegu życia człowieka dorosłego, ale nie określił dokładnie lat życia w poszczególnych wyodrębnionych okresach².

Biorąc pod uwagę różnorodne trudności dotyczące podziałów biegu życia ludzkiego, nie ma dzisiaj w polskiej psychologii i pedagogice klasyfikacji obejmującej całe życie człowieka, Kazimierz M. Czarnecki opracował podział, tzw. *kombinowany*. W przedostatnim dziewiątym okresie rozwoju człowieka nazwanym: *regresywna ekspansja i stopniowe starzenie się* określił wiek tegoż okresu na 56-70 rok życia oraz dziesiątym okresie nazwanym: *właściwa starość* – powyżej 70 roku życia³.

W historii psychologii i pedagogiki odnotowano sporą liczbę różnorodnych podziałów biegu życia ludzkiego takich autorów jak: K. M. Czarnecki, M. Kreutz, E. Hurlock, M. Przetacznikowa, W. Szewczuk, J. Szczepański, F. Znaniecki, E. Ginzberg, D. E. Super, M. Żebrowska. Zwróciłem uwagę na podział K. M. Czarneckiego, który w okresie reminiscencji i refleksji postzawodowej emerytów (po przejściu na emeryturę) wyodrębnił następujące właściwości:

- adaptacji do zmienionej sytuacji życiowej,
- dominacji refleksji i reminiscencji zawodowej;
- schyłku życia pozawodowego⁴.

Przejście na emeryturę nie jest aktem jednorazowym, nagłym i zaskakującym, jak np. zwolnienie z pracy. Pracownik znacznie wcześniej myśli o tej konieczności. Przejście na emeryturę oznacza zmianę charakteru i warunków aktywności, nawet wtedy, kiedy pracownik jest jeszcze zatrudniony na pół etatu na godzinach zleconych.

¹ K. Wojciechowski (red.), *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Łódź 1986, s. 85.

² W. Szewczuk, *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa 1959, s. 89.

³ K.M. Czarnecki, *Podstawowe pojęcia zawodoznawstwa*. Sosnowiec 2008, s. 223-224.

⁴ K. Czarnecki, *Psychologia zawodowa rozwoju osobowości*. Kraków 1998, s. 192.

Pracownik odchodzący na emeryturę na ogół wie, że *bezczyność zabija człowieka*. Planuje zatem podejmowanie różnego rodzaju zajęć i prac, niekrotnie związanych z zawodem czy zarobkowaniem. Formalne odejście na emeryturę jest dużym przeżyciem dla starszego już pracownika, a dzień ten określany bywa często *dniem odstawienia na boczny tor życia*.

Osoby odchodzące na emeryturę, które wcześniej zorganizowały sobie inny niż zawodowy rodzaj zajęć, odchodzą na emeryturę z nadzieją *pełnej jeszcze przydatności społecznej*.

Termin *refleksja* oznacza głębsze zastanowienie się, rozmyślanie nad czymś, rozważanie połączone z analizowaniem czegoś, myśl, wypowiedź, będącą wynikiem rozmyślenia nad czymś⁵.

Okres reminiscencji i refleksji postzawodowej obejmuje wszystkich emerytów niezależnie od tego, kto jak szybko odchodzi na emeryturę. Emeryci to ludzie, w tzw. wieku poprodukcyjnym. Jedni emeryci aktywnie angażują się do różnego rodzaju prac zarobkowych, inni jako – działacze, jeszcze inni – zajmują się własnymi ogródkami działkowymi⁶. Część emerytów próbuje wypełnić luki w swojej edukacji kulturalnej, inni uprawiają turystykę krajową lub zagraniczną. Im emeryci mają więcej różnorodnych zajęć, tym mniej myślą o swojej minionej pracy zawodowej. Im dłuższy czas zaczyna dzielić emerytów od zakończonej pracy i zmniejsza się ich emerytalna aktywność życiowa, tym częściej nawiązują do swojej przyszłości pracowniczej w różnego rodzaju rozmowach.

Reminiscencja i refleksja społeczno-zawodowa obejmuje wiele różnorodnych zagadnień pracowniczych, między innymi: odpowiedzialności i samodzielności w pracy; sukcesy i porażki w pracy; działalność społeczną, związkową, polityczną, kulturalną; stosunki pracownicze w zakładzie pracy⁷.

Wraz z upływem lat życia emeryci coraz wyraźniej opadają z sił fizycznych i psychicznych, odczuwają co raz więcej i częściej różnego rodzaju dolegliwości zdrowotne. Jedne osoby długo chorują, inne szybko umierają⁸.

Proces starzenia się człowieka dotyczy wszystkich sfer życia organizmu, objawia się obniżeniem sprawności percepcyjnej, intelektualnej, motorycznej, seksualnej, zwiększa się podatność na choroby. Pojawiają się takie dolegliwości wieku starczego jak: osłabienie słuchu i wzroku, pamięci, uwagi, osteoporoza. Bardzo często zanika radość życia – zwłaszcza u ludzi, którzy są sami, bez partnera, dzieci i wnuków, a ich miejsce zajmuje poczucie: osamotnienia, bezradności, wyobcowania, często złośliwości i dokuczliwości⁹.

⁵ M. Bańko (red.), *Wielki słownik ucznia*. Warszawa 2006, Tom (P-Ż), s. 417.

⁶ S. Adamek, *Nietypowe środowisko wychowawcze. Pedagogiczne inicjatywy na terenie śląskich ogródków działkowych w latach 1922-1939*. Katowice 1996.

⁷ P. Kowolik, *Reminiscencja zawodowa*. [w:] *Leksykon profesjologiczny*. Red. K.M. Czarnecki, B. Pietrlewicz. Sosnowiec 2010, s. 162-163.

⁸ K. Czarnecki, *Psychologia zawodowego rozwoju człowieka*. Kraków 1988, s. 140.

⁹ K. Janus (red.), *Słownik pedagogiki i psychologii. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*. Warszawa 2011, s. 267-268.

To jedno oblicze starości i schyłku życia człowieka. Okres ten może jednak okazać się czasem radosnym, szczęśliwym, dającym szansę na określony rodzaj aktywności: różne rodzaje sportu (spacery, wędrówki, taniec, gimnastyka, jazda na rowerze, pływanie), podróże bliższe (Polska) i dalsze (Europa i świat), bardzo modne marsze z „kijkami” („nordic walking”), uczestnictwo w zajęciach uniwersytetów trzeciego wieku z określonych dyscyplin naukowych (np. lektoraty językowe, edukacja zdrowotna, zajęcia artystyczne, udział w wykładach seminariach i konwersatoriach), znajdowanie nowych sposobów spędzania czasu wolnego (na działce, wśród znajomych, szydełkowaniu, haftowaniu, grafice, stolarce, malarstwie, rzeźbieniu). Utrzymaniu sprawności służą przede wszystkim *zdrowy i racjonalny tryb życia* (racjonalne żywienie, właściwa ilość snu, ruch, wypoczynek, ograniczenie nadmiernej ilości używek (kawy, alkoholu, tytoniu), *treningi pamięci* (rozwiązywanie rebusów, krzyżówek, gry językowe, udział w teleturniejach); *profilaktyka zdrowotna* (wizyty kontrolne, samoobserwacja, samokontrola, przeprowadzanie badań koniecznych z racji wieku).

Czas wolny w badaniach własnych

Pod pojęciem czasu wolnego rozumie się „przedział czasu, który dana osoba może wykorzystać dla regeneracji sił psychicznych i fizycznych, zaspokojenia własnych zainteresowań pozazawodowych, samokształcenia, wypoczynku i rozrywki po wykonaniu zadań wynikających z różnorodnych obowiązków”¹⁰.

Charakterystyka społeczna badanych osób

W badaniach wzięły udział osoby w złotej jesieni życia. Tabela 1 ilustruje badanych z podziałem na ich płeć.

Tabela 1

Płeć badanych		
Płeć badanych	Ilość	Procent (%)
Kobieta	36	72
Mężczyzna	14	28
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

¹⁰ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 2009, s. 25.

Większość badanych stanowiły kobiety 36 (72%), pozostali to mężczyźni. Wiek osób biorących udział w badaniach przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Wiek respondentów

Wiek respondentów	Ilość osób	Procent (%)
60-70 lat	8	16
71-80 lat	30	60
81 i powyżej	12	24
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Większość badanych osób mieściła się w przedziale wiekowym 71-80 lat – 30 (60%). Osób w wieku 81 lat i powyżej było 12 (24%), zaś najmniej osób znalazło się w grupie 60-70 lat – 8 (16%).

Tabela 3 obrazuje badanych respondentów pod względem wykształcenia.

Tabela 3

Wykształcenie badanych

Rodzaj wykształcenia	Ilość	Procent (%)
Wyższe mgr	3	6
Licencjat	6	12
Średnie	13	26
Zawodowe	28	56
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Analizując zestawienie tabelaryczne 3 należy stwierdzić, że w tej grupie dominowały osoby z wykształceniem zawodowym – 28 (56%) i średnim 13 (23%). Tylko 6 osób (12%) posiadało ukończone studia pierwszego stopnia. Najmniej, bo 3 (6%) osoby posiadały pełne wyższe wykształcenie magisterskie.

Badane osoby zamieszkiwały w miastach 31 (62%) i małych miasteczkach 14 (28%) oraz 5 (10%) osób zamieszkiwało na wsi.

Pod względem stanu cywilnego większość ankietowanych to mężatki i żonaci – 24 (48%); 22 (44%) to wdowy i wdowcy, a pozostali to kawalerowie i panny – 6 (12%).

Głównym źródłem utrzymania seniorów była renta zdrowotna – 26 (52%) i emerytura – 22 (44%) a 4% osób nie odpowiedziało na to pytanie.

Na postawione pytanie odnoszące się do słuchania radia – 29 (58%) badanych odpowiedziało, że bardzo często słucha, a 11 (22%) słucha rzadko oraz, że nie słucha – 10 (20%) w ogóle.

Jaki rodzaj audycji radiowych słuchają seniorzy? Najczęściej powtarzająca się odpowiedź dotyczyła *informacji* – 26 (52%); *audycji publicystycznych* słucha – 12 (24%); *muzyki* – 10 (20%) i obojętnie jakich audycji – 2 (4%).

Oglądanie programów telewizyjnych ilustruje tabela 4.

Tabela 4

Oglądanie programów telewizyjnych

Częstotliwość oglądania	Ilość	Procent (%)
Bardzo często	30	60
Często	10	20
Rzadko	6	12
Nie oglądam	4	8
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Wśród 50 ankietowanych odpowiedzią dominującą była odpowiedź, że bardzo często oglądają programy telewizyjne. Taką odpowiedź zaznaczyło 30 (60%). Często ogląda – 10 (20%). Tylko 6 (12%) osób wybrało odpowiedź, że rzadko ogląda telewizję. Niewiele mniej, bo 4 osoby, nie oglądają telewizji w ogóle.

Czy ankietowani mają własne preferowane programy telewizyjne? Na tak postawione pytanie uzyskano odpowiedzi zebrane w tabeli 5.

Tabela 5

Preferowane programy telewizyjne

Rodzaje programów	Ilość	Procent (%)
Filmy fabularne	8	16
Filmy o tematyce przyrodniczej	4	8
Programy informacyjne	26	52
Programy rozrywkowe i muzyczne	12	24
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Na podstawie danych zawartych w tabeli 5 można przypuszczać, że wśród ankietowanych większość – 26 (52%) osób wybiera programy informacyjne. Programy rozrywkowe i muzyczne wybrało 12 (24%) osób. Tylko 8 (16%) osób wybiera filmy fabularne, a 4 (8%) filmy o tematyce przyrodniczej.

Ankietowani czytają książki o różnorodnej problematyce. Ilustruje to tabela 6.

Tabela 6

Tematyka czytanych książek

Rodzaj czytanych książek	Ilość osób	Procent (%)
Obyczajowe	15	30
Historyczne	4	8
Wojenne	10	20
Pamiętniki	9	18
Nie czytam	16	32
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Liczną grupę – 16 (32%) osób badanych stanowiły osoby, które w ogóle nie czytają. Również liczną grupę, bo 15 (30%) osób stanowiły osoby czytające książki obyczajowe. 10 osób wskazało książki o tematyce wojennej. Niewiele mniej, bo 9 (18%), zaznaczyło odpowiedź, że najczęściej sięgają po książki o charakterze pamiętników, a 8% ankietowanych preferuje książki historyczne.

Na 50 respondentów w badanej grupie 24 (48%) osoby czyta gazety codziennie (dzienniki); 10 osób (20%) czyta tygodniki, magazyny kobiece. 13 (26%) osób nie czyta gazet w ogóle, a 5 (10%) preferuje czasopisma motoryzacyjne.

Zapytano również o formy spędzania czasu wolnego, które zilustrowano w tabeli 7.

Tabela 7

Formy spędzania czasu wolnego

Formy spędzania czasu wolnego	Ilość osób	Procent (%)
Spacery w tym „nordic walking”	12	24
Wizyty u rodziny i znajomych	22	44
Oglądanie programów telewizyjnych	9	18
Wycieczki	2	4
Kino, teatr, koncerty	5	10
Razem:	50	100

Źródło: Obliczenia własne

Wiodącą formą spędzania czasu wolnego stanowiły wizyty u rodziny lub znajomych 22 (44%). Wielu ankietowanych, bo 12 (24%) osób preferuje spacer. 9 (18%) spędza czas przed telewizorem. Znikoma liczba osób preferuje spędzanie czasu w kinie, teatrze czy na koncercie –10%, a wycieczki preferuje 4% badanych.

Zagospodarowanie czasu wolnego ludzi w złotej jesieni życia jest dość różnorodne. Z moich badań wynika, że osoby w podeszłym wieku często słuchają radia, wybierając programy informacyjne, również często oglądają programy telewizyjne z przewagą treści informacyjnych. Blisko 1/3 nie czyta w ogóle książek. Liczna grupa wśród ankietowanych to osoby spędzające czas wolny na wizytach rodzinnych i u znajomych.

Korzystając z form aktywizacji życiowej seniorzy niejednokrotnie rozwijają w sobie nowe umiejętności i dyspozycje do aktywności, potwierdzając i umacniając swoją pozycję i wartość społeczną w społeczności lokalnej i szerszej społecznej. To istotne z uwagi na fakt, że starość cechuje sukcesywne wycofywanie się z pewnych obszarów życia społecznego, jest sumą strat, które człowiek musi ponieść. Człowiek przechodząc na emeryturę jakby z definicji, na skutek utraty roli zawodowej, postrzegany jest jako „mało wartościowy” społecznie. Postawiony zostaje wobec problemu, jak obronić swoją społeczną wartość. Żyjemy w kręgu kultury, w którym akceptuje się ludzi aktywnych, realizujących określone role społeczne. Dominującą wśród nich jest rola zawodowa. Jednakże uczestnictwo w różnych obszarach życia społecznego nie musi i tak naprawdę nie jest wyrażane tylko na drodze realizowanych ról zawodowych. Aktywność, nie tylko zawodowa, czyni ludzi, bez względu na wiek, osobami wartościowymi społecznie, bo postrzeganymi przez społeczeństwo jako czynnych i aktywnych jego członków.

Ludzie starsi nie muszą zdobywać prestiżu społecznego ani takimi sposobami, ani na takich polach działalności, jak ludzie młodzi. Działając w stowarzyszeniach, organizacjach, grupach samopomocowych, własnych rodzinach, wykonują przecież określoną pracę, służą drugiemu człowiekowi i w takim sensie wykonują prace nie opłacaną, która jest zazwyczaj wymianą na zasadzie wzajemności. W miarę, jak się starzejemy, stajemy się coraz bardziej uzależnieni od najbliższego środowiska i w tym często tkwi klucz zarówno do zaangażowania, jak i szeroko pojmowanej aktywności dzięki, której budujemy poczucie bycia użytecznym.

„Rekreacja fizyczna, podobnie jak fitness, jest przeznaczona dla każdego człowieka bez żadnych ograniczeń. W rekreacji fizycznej istotna jest idea zabawy, rozrywki, odpoczynku, poprzez które człowiek regeneruje siły potrzebne do podejmowania działań czy wykonywania obowiązków” stwierdza Janusz Ropski.

Emerytura i wyznaczana nią sytuacja społeczna człowieka starszego nie musi i tak naprawdę nie niesie tylko indywidualnych strat i zagrożeń dla jednostkowego istnienia. To prawda, że człowiek starszy ciągle stawiany jest w sytuacji koniecznych wyborów i indywidualnej odpowiedzialności za swój los. To od niego samego zależy, jak będzie przebiegać jego starzenie się i starość. Od podejmowanych przez niego rodzajów i poziomów aktywności, która jest podstawą do regulowania swoich stosunków ze światem i układania swego życia tak, aby było szczęśliwe¹¹.

Nadzieja Drucka (1898-1986) – polska pisarka, tłumaczka i działaczka społeczna tak pisze o starości w utworze *Kurs na Słońce*:

„Starość jest okresem, gdy kończą się obowiązki, gdy kończą się rozterki miłosne i światopoglądowe, gdy kończy się walka i można w spokoju konsumować przyzwyczajone przebyte życie. I można tak jak za młodu cieszyć się wiosną, słońcem, zapachem kwitnącego bzu i muzyką, i widokiem tych, których się kocha”¹².

Bibliografia

- Adamek S., *Nietypowe środowisko wychowawcze. Pedagogiczne inicjatywy na terenie śląskich ogródków działkowych w latach 1922-1939*. Katowice 1996.
- Bańko M. (red.), *Wielki słownik ucznia*. Warszawa 2006, Tom (P-Ż).
- Chabior A., *Rola aktywności kulturalno-oświatowej w adaptacji do starości*. Kielce-Radom 2000.
- Czarnecki K.M., *Podstawowe pojęcia zawodoznawstwa*. Sosnowiec 2008.
- Czarnecki K., *Psychologia zawodowa rozwoju osobowości*. Kraków 1998.
- Czarnecki K., *Psychologia zawodowego rozwoju człowieka*. Kraków 1988.
- Iwanowicz M., Polański E., *Szkolny słownik tematyczny języka polskiego nie tylko dla uczniów*. Łódź 2011.
- Janus K. (red.), *Słownik pedagogiki i psychologii. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*. Warszawa 2011.
- Kowolik P., *Reminiscencja zawodowa*. [w:] *Leksykon profesjologiczny*. Red. K.M. Czarnecki, B. Pietrulewicz. Sosnowiec 2010.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 2009.
- Szewczuk W., *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa 1959.
- Wojciechowski K., (red.), *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Łódź 1986.

¹¹ A. Chabior, *Rola aktywności kulturalno-oświatowej w adaptacji do starości*. Kielce-Radom 2000, s. 74-75.

¹² M. Iwanowicz, E. Polański, *Szkolny słownik tematyczny języka polskiego nie tylko dla uczniów*. Łódź 2011, s. 106.